

منابع فقہ شیعہ

ترجمہ

جامع احادیث الشیعة

حضرت آیۃ اللہ العظمیٰ سید حسین بروجردی

جلد ۲۱

سفر، نظافت، پوشاک، مسکن و حیوانات

مترجمان

احمد اسماعیل تبار، سید احمد رضا حسینی و نظر علی حسین آبادی

سرشناسه: بروجردی، حسین، ۱۲۵۳ - ۱۳۴۰.
 عنوان قراردادی: جامع احادیث الشیعه. فارسی. برگزیده
 عنوان و نام پدیدآور: منابع فقه شیعه: ترجمه جامع احادیث الشیعه حضرت آیه الله العظمی سید حسین
 بروجردی رحمه الله جلد ۲۱ سفر، نظافت، پوشاک، مسکن، حیوانات
 مشخصات نشر: تهران: فرهنگ سبز، ۱۳۹۴.
 مشخصات ظاهری: ۱۲۱۶ ص.
 شابک: ۳۰۰۰۰ - ۷ - ۳۷ - ۶۳۵۱ - ۶۰۰ - ۹۷۸
 وضعیت فهرست نویسی: فیبای مختصر
 یادداشت: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.
 یادداشت: ص.ع. به انگلیسی: Sources of Shi'ite jurisprudence...
 یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۱۷۵.
 شناسه افزوده: اسماعیل تبار، احمد، ۱۳۴۳ - ، مترجم
 شناسه افزوده: حسینی، سیداحمدرضا، ۱۳۴۲ - ، مترجم
 شناسه افزوده: حسین آبادی، نظر علی، ۱۳۳۸ - ، مترجم
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۸۰۸۶۸۷

انتشارات
فرهنگ سبز

نام کتاب: منابع فقه شیعه
 نام نویسنده: حضرت آیت الله العظمی سید حسین بروجردی
 مترجمان: احمد اسماعیل تبار، سید احمد رضا حسینی و نظر علی حسین آبادی
 صفحه آرا: علی قربانی
 نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۴
 شمارگان: ۱۰۰۰ جلد
 ناشر: انتشارات فرهنگ سبز
 چاپ و صحافی: هنر سرزمین سبز
 شابک دوره: ۴ - ۴۵ - ۹۹۰۶ - ۹۶۴ - ۹۷۸
 شابک: ۷ - ۳۷ - ۶۳۵۱ - ۶۰۰ - ۹۷۸
 قیمت: ۳۰۰۰۰ ریال

حق چاپ محفوظ و در اختیار انتشارات فرهنگ سبز می باشد.

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهید بهشتی، خیابان پاکستان، کوچه چهارم، پلاک ۱۳، طبقه پنجم، واحد ۹
 مرکز پخش: تهران، خیابان انقلاب، خیابان اردیبهشت، کوچه نوروز، پلاک ۲۷، طبقه سوم، بخش ایده پرداز
 نشانی اینترنتی: WWW.farhangsabz.ir

سخن ناشر

نشر فرهنگ جهت باورسازی مردم در جوامع انسانی ضرورت انکارناپذیری دارد. سیال بودن فهم انسان همواره در جریان تاریخ، همراه با تکمیل معارف قدیمی و فراگرفتن مفاهیم جدید جاری است و هرگز معارف انسانی و دستاوردهای نوین آن در حوزه علوم ریاضی، تجربی و علوم انسانی متوقف نیست. مهم ترین بخش معارف انسان ها به مفاهیم بایدها و نبایدها برمی گردد، مفاهیمی که اعتباری هستند و به اعتبار کننده این مفاهیم بستگی دارند. مسلمانان بایدها و نبایدها را به کلام خدای بزرگ و سخنان پیامبر ﷺ و جانشینان او مربوط می دانند و شیعیان، جانشینان پیامبر ﷺ را خاندان معصوم ﷺ آن فرستاده الهی می دانند.

انتشارات فرهنگ سبز سعی دارد با ترجمه کلام امامان شیعه که جانشینان معصوم آن رسول الهی هستند، قدمی در جهت نشر فرهنگ اسلام بر پایه اندیشه های اهل بیت ﷺ بردارد. تبلیغ و ترویج فرهنگ اسلام از طریق نشر آموزه های پیامبر اسلام ﷺ و جانشینان معصومش به منظور مواد اندیشه و تحلیل فکری مردم از وظایف انتشارات است. امید آن که نشر فرهنگ سبز در انجام این وظیفه موفق و مقبول باشد.

اعداد و نشانه‌های اختصاری

کافی	کا
من لایحضره الفقیه	فقیه
التهدیب	یب
الاستبصار	صا
وسائل الشیعه	ئل
مستدرک الوسائل	ک
دعائم الاسلام	الدعائم
معانی الاخبار	المعانی
بصائر الدرجات	البصائر
مترجم	م
نسخه (کتاب) خطی	خ
ظاهراً	ظ
مجمع البیان	مجمع
مرآت العقول	آت
نسخه بدل	خل
طبع	ط
جلد	ج
نگاه کنید - علامتی است که بعد از حدیثی که نیاز به توضیح دارد گذاشته می‌شود.	ن
حذف آن قسمت از سند لاحق که با حدیث سابق مشترک است.	معلق - الی هنا
عدم تکرار سند روایت لاحق در صورتی که با روایت سابق بطور کلی یا در صدر سند مشترک باشد	هذا الاسناد
صحیح است	صح
شماره تعداد احادیث روایت شده از جلد اول	۲۹۱۰۸
شماره مربوط به روایت هر باب	(۱)
شماره مربوط به تعداد روایات در این جلد	۱

مقدمه مترجم

فرهنگ اسلامی در زندگی فردی

انسان به امتیاز عقل از حیوان ممتاز می‌شود و فرهنگ فردی و اجتماعی خود را در طول تاریخ بشریت می‌سازد. فرهنگ فردی و خانوادگی در نظافت شخصی، پوشش و آرایش، مسکن، مرکب سواری برای خانواده، مسافرت رفتن و نگهداری و برخورد با حیوانات گوناگون و رعایت حقوق آنان بخش‌های گوناگون فرهنگ فرد و جامعه را می‌سازد. مسلمانان فرهنگ خود را از فرهنگ و سنت پیامبر اسلام ﷺ اخذ می‌کنند و بنا به توصیه قرآن که خداوند می‌فرماید: «رسول خدا ﷺ برای شما اسوه و الگوی نیکویی است.»^۱ مسلمانان همواره سعی دارند تا فرهنگ فردی و اجتماعی خود را مطابق با فرهنگ اسلام ناب نبوی قرار دهند، فرهنگی که از فعل‌ها و ترک فعل‌های پیامبر اسلام ﷺ حسب آنچه که در احادیث اوصیاء ایشان گزارش شده است استنباط می‌شود بنابراین در عصر حاضر با مطالعه روایات و احادیث مکتوب از گفتارها و فعل‌ها و ترک فعل‌های پیامبر ﷺ که از اوصیاء ایشان نقل شده است با فرهنگ اسلام در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی آشنا می‌شویم.

سفر

مسافرت شخص و خانواده از ضرورت‌های مادی و معنوی آنها است. سیر و سیاحت به شهرها و کشورهای گوناگون و آشنا شدن با فرهنگ‌ها و اقوام مختلف کنونی و آثار به جای مانده از گذشتگان آنها توصیه آیات شریف قرآن است که انسان‌ها را به تفکر و عبرت‌آموزی دعوت می‌کند اما دانستن توصیه‌های اسلامی و عمل به مستحبات و ترک مکروهات و رعایت آداب سفر از مطالعه روایات مربوط به سفر ممکن است سفر خواه به تنهایی یا اینکه با دوستان و یا اینکه با خانواده باشد دعاها و اذکاری دارد که رعایت آنها و سایر توصیه‌های اسلام در حفظ و سلامتی مسافر و بازگشت با سوغات و هدیه به وطن مفید و موثر است.

گرچه این روزها وسایل سفر به طور کامل تغییر کرده است و چهار پایان و کشتی‌های ساده بادبان‌دار به هواپیماها و اتومبیل‌های پیشرفته و کشتی‌های مدرن تبدیل شده است اما همان خدای بزرگ یکتا بر موجودات جهان حاکم است و جان مسافران در سفرهای هوایی، دریایی و زمینی در اختیار اوست و حسب همین آیات، آداب و دعا‌های وارد شده معصومین در سفر موثر در حفظ و حراست مسافران با وسایل مدرن کنونی است.

رعایت فرهنگ اسلام در همسفری با دیگران به منظور لذت و استفاده بیشتر از سفر و مسافران براساس توصیه‌های اسلام درباره سفر میسر است. آداب اقامت در مقصد و سرانجام بازگشت از سفر به وطن و خانواده و استحباب هدیه آوردن برای اهل خانواده بخش‌های دیگری از فرهنگ اسلام درباره مسافرت است.

نظافت و آرایش

فرهنگ شخصی و فردی هر مسلمان در اسلام مورد توجه خداوند و رسولش بوده و

هست. بهداشت دهان، مسواک زدن دندان‌ها، کوتاه کردن ناخن‌ها، اصلاح کردن موی سر و صورت، انجام حجامت، حمام رفتن و زدودن موهای زائد، استفاده از حنا و رنگ مو، استفاده از عطر و خوشبوکننده‌ها و مواد چرب‌کننده پوست‌های صورت، دست و بدن و شبیه این کارها بیش از هزار و چهارصد سال پیش مورد توصیه‌های مکرر و موکد رسول خدا ﷺ بوده این در حالی است که فرهنگ مردم از شرق تا غرب زمین هرگز با این سلسله اقدامات و کارها به عنوان نمادی از فرهنگ فردی و اجتماعی آشنا نبوده است و حتی تصویری صحیح از آنها نداشته است اما در اسلام تا اندازه‌ای اهمیت داشته است که علت تأخیر وحی الهی به رسول خدا ﷺ در شهر مکه به خاطر تمیز نبودن ناخن‌های مسلمانان استدلال شده است و همواره شخص پیامبر ﷺ موارد تمیز بودن و مرتب بودن مسلمانان را توصیه و تأکید می‌فرمودند تا هیچگاه شخص مسلمان کثیف و ژولیده و نامرتب در خانه برای اهل خانه و در جامعه برای مردم ظاهر نشود.

گزاره‌های الزامی و رجحانی فقه

شماری از گزاره‌ها که پیامبر اسلام ﷺ و اوصیای ایشان ﷺ خطاب به مسلمانان می‌فرمودند وجه الزامی به طلب انجام کاری یا منع انجام کاری دارد به طوری که مسلمان مخاطب می‌بایست آن کار را انجام دهد یا اینکه از آن کار خودداری کند اما شماری دیگر از گزاره‌های اعتباری پیامبر اسلام ﷺ و اوصیای ایشان وجه لزوم ندارد بلکه وجه رجحانی به طلب انجام کاری یا به منع انجام کاری دارد.

گزاره‌های دسته اول پیامبر اسلام ﷺ و اوصیای ایشان احکام فقهی اسلام و گزاره‌های دسته دوم، احکام اخلاقی اسلام را بیان می‌کند. احکام وجوب و حرمت از گزاره‌های اعتباری الزامی دانسته می‌شود و احکام استحباب و کراهت از گزاره‌های اعتباری رجحانی دانسته می‌شود و از آنجایی که تبیین مفهومی بین الزام و رجحان وجود دارد جمع این دو معنی در یک گزاره ممکن نیست که هم الزامی و هم رجحانی باشد بنابراین بسیاری

از گزاره‌های اعتباری پیامبر اسلام ﷺ و اوصیای ایشان در خصوص فرهنگ فردی جنبه رجحانی و اخلاقی دارد و طرف راجح را از دیدگاه اسلام بیان می‌کند تا فرد مسلمان و جامعه مسلمانان از آن پیروی کنند تا به عنوان فرهنگ اسلام شناخته شود و تمایز اصلی بین گزاره‌های اعتباری فقه اسلام در الزام و رجحان است که در نهایت گزاره‌های اعتباری الزامی احکام اسلامی غیر قابل تعدی و گزاره‌های اعتباری رجحانی اخلاق اسلامی را می‌سازد.

فرهنگ پوشش و آراستگی

پوشش لباس و آراستگی به زیورآلات نیز در فرهنگ اسلام مشمول گزاره‌های اعتباری الزامی و رجحانی پیامبر اسلام ﷺ و اوصیای ایشان علیهم‌السلام شده است بایستگی و نبایستگی و شایستگی و ناشایستگی در گزاره‌های الزامی و رجحانی آیات و روایات در پوشش و آراستگی ظاهری زن و مرد مسلمان بخشی از فرهنگ اسلام است. حجاب زن و پوشش‌های واجب زن و مرد از بایسته‌ها و عدم آراستگی مرد به طلا و عدم تشابه زن و مرد به یکدیگر از نبایسته‌های فقه اسلام است. احکام فقهی و اخلاق اسلامی از وجوب و حرمت و استحباب و کراهت در پوشش و آراستگی زن و مرد اسلام ابتدا فرد و سپس جامعه اسلامی را متمایز از جامعه کافران و بی‌دین‌ها می‌کند به طوری که رفته‌رفته باید‌ها و نبایدهای فقهی روش و سبک زندگی مسلمانان را از غیرمسلمانان متفاوت می‌سازد و این مهم در پوشش لباس‌های شخص مسلمان در خانواده و جامعه به وضوح آشکار می‌شود که میزان پوشش زن و مرد در سطح خانواده و جامعه چگونه فرهنگ اسلامی می‌شود و همین فرهنگ چه اثر اقتصادی بر بنیادهای تولیدی و نظام‌های مالی دارد و دشمنان اسلام برای به اختیار گرفتن اقتدار اجتماعی و قدرت اقتصادی از تمام توان رسانه‌ای خود جهت فرهنگ‌سازی در بخش پوشش استفاده می‌کنند تا به اهداف اقتصادی خود در تسلط بر جامعه اسلامی برسند.

مسکن و شهرسازی

کثرت جمعیت و پیشرفت علوم و فنون و عمل به دیدگاه اسلام درباره مسکن و تشخیص ضرورت‌ها و اولویت‌ها برای فضاهای آموزشی و مذهبی و اقتصادی در کنار ساختن مسکن و سرانجام طراحی معماری اسلامی براساس بایدها و نبایدها آیات، روایات و عرف مسلمانان در شهرسازی جامعه مسلمانان اقتضاء دارد تا به منابع فقه شیعه درباره مسکن و شهرسازی و همسایه‌داری و شهرداری توجه کنیم و می‌بایست به خاطر شناخت فرهنگ ساخت مسکن، تربین و مفروش کردن آن و فرهنگ نگهداری و استفاده از آن و روابط با همسایگان و چگونگی سکونت و آرمیدن ساکنان به منابع فقه شیعه مراجعه تا بایدها و اولویت‌های اسلام را درباره مسکن و خانه و همسایه بشناسیم.

نگهداری و حقوق حیوانات

مباحث نگهداری انواع حیوانات از پرندگان و چهارپایان و رعایت حقوق آنان و نحوه برخورد با برخی از جانوران موذی و سرانجام انتخاب مرکب و سواری راهوار حسب داشته‌ها و فرهنگ مردم در عصر نبوت و امامت در منابع فقه شیعه مطرح شده است بنابراین استنباط بایسته‌ها و شایسته‌های اسلامی جهت برخورد با حیوانات و تبیین رفتارهای متناسب با آنان و شناخت حقوق حیوانات و تکالیف انسان‌ها در قبال آنان اقتضاء دارد تا با آیات و روایات مربوط به حیوانات در منابع فقه شیعه آشنا شویم و براساس آنها فرهنگ تعامل با انواع حیوانات را مطابق با فرهنگ اسلام بشناسیم.

منابع و اسانید روایات

فقه شیعه از آیات کلام خدا و روایات سنت رسول خدا ﷺ نشأت گرفته و تکامل یافته

است بنابراین شناخت آیات احکام و منابع دست اول روایات برای دانستن و فهمیدن فقه ضروری است. مجموعه منابع فقه شیعه، از آیات و روایات مرتبط با مباحث فقهی تدوین شده است و روایات از منابع معتبر و دست اول قرن دوم هجری به بعد تدوین شده است به طوری که روایات بدون تقطیع بلکه به طور کامل همراه با اسانید راویان آنها نوشته شده است و ارجاع برای روایاتی که در چند مبحث فقهی کاربرد دارند بیان شده است. جامع احادیث شیعه که قریب به دویست منبع از قرن دوم هجری تاکنون دارد جامع ترین منبع آیات احکام و روایات فقهی است که در تاریخ مجامع روائی شیعه تدوین شده است. اسانید این روایات به طور کامل بیان شده است و سلسله اسناد بیان شده از مقام معصوم علیه السلام تا نویسنده کتاب حدیث زمینه مباحث تاریخی و رجالی را فراهم می آورد به طوری که تمام ناقلان حدیث و گزاره اعتباری معصومین علیهم السلام مورد شناسایی قرار می گیرند و اعتبار سند روایات تأیید می شود.

اسامی تمام منابع مجلدهای سی و یک گانه جامع احادیث الشیعه طی قرون متوالی در پایان همین مجلد آورده شده است و منابع همین مجلد که از قرآن مجید آغاز می شود به شرح ذیل است:

قرن اول

۱- قرآن کریم

قرن دوم

۲- فقه الرضا. منسوب به امام رضا علیه السلام. (؟ - ۱۴۱ ق)

۳- صحیفه الرضا. منسوب به امام رضا علیه السلام. (؟ - ۱۴۱ ق)

قرن سوم

۴- وقعة صفین. نصر بن مزاحم. (۱۲۰ - ۲۱۲ ق)

۵- المحاسن. احمد بن محمد بن خالد برقی. (؟ - ۲۷۴ یا ۲۸۰ ق)

۶- الغارات. ابراهیم بن محمد تقفی کوفی. (؟ - ۲۸۳ ق)

قرن چهارم

- ۷- کتاب التفسیر. محمد بن مسعود عیاشی. (؟- حدود ۳۲۰ ق)
- ۸- تفسیر القمی. ابوالحسن علی بن ابراهیم قمی. (؟- ۳۲۹ ق)
- ۹- الکافی. محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی. (؟- ۳۲۹ ق)
- ۱۰- رجال الکشی. ابو عمرو و محمد بن عمر بن عبدالعزیز کشی. (؟- حدود ۳۴۰ ق)
- ۱۱- اثبات الوصیه. علی بن حسین مسعودی. (؟- ۳۴۶ ق)
- ۱۲- دعائم الاسلام. نعمان بن محمد تمیمی. (۲۵۹- ۳۶۳ ق)
- ۱۳- کامل الزیارات. جعفر بن محمد بن قولویه. (؟- ۳۶۸ ق)
- ۱۴- الغیبه. محمد بن ابراهیم نعمانی. (؟- ۳۸۰ ق)
- ۱۵- من لایحضره الفقیه. شیخ صدوق. (۳۰۶ یا ۳۰۷- ۳۸۱ ق)
- ۱۶- علل الشرائع. شیخ صدوق. (۳۰۶ یا ۳۰۷- ۳۸۱ ق)
- ۱۷- الهدایه. شیخ صدوق. (۳۰۶ یا ۳۰۷- ۳۸۱ ق)
- ۱۸- معانی الاخبار. شیخ صدوق. (۳۰۶ یا ۳۰۷- ۳۸۱ ق)
- ۱۹- الخصال. شیخ صدوق. (۳۰۶ یا ۳۰۷- ۳۸۱ ق)
- ۲۰- المقنع. شیخ صدوق. (۳۰۶ یا ۳۰۷- ۳۸۱ ق)
- ۲۱- عیون اخبار الرضا. شیخ صدوق. (۳۰۶ یا ۳۰۷- ۳۸۱ ق)
- ۲۲- کمال الدین و تمام النعمه. شیخ صدوق. (۳۰۶ یا ۳۰۷- ۳۸۱ ق)
- ۲۳- الامالی. شیخ صدوق. (۳۰۶ یا ۳۰۷- ۳۸۱ ق)
- ۲۴- ثواب الاعمال. شیخ صدوق. (۳۰۶ یا ۳۰۷- ۳۸۱ ق)
- ۲۵- تحف العقول. ابن شعبه. (؟- ؟)
- ۲۶- الجعفریات. محمد بن محمد اشعث. (؟- ؟)
- ۲۷- قرب الاسناد. عبدالله بن جعفر حمیری. (؟- ؟)
- ۲۸- تفسیر فرات. فرات بن ابراهیم کوفی. (؟- ؟)

۲۹- طب الائمه (طب النبی). عبدالله و حسین پسران بسطام. (؟-؟)

قرن پنجم

۳۰- نهج البلاغه. سید رضی. (۳۵۹-۴۰۶ ق)

۳۱- المجازات النبویه. سید رضی. (۳۵۹-۴۰۶ ق)

۳۲- کفایة الاثر. خزاز رازی. (؟- حدود ۴۱۰ ق)

۳۳- الامالی. محمد بن محمد بن نعمان مفید. (۳۳۶-۴۱۳ ق)

۳۴- الارشاد. محمد بن محمد بن نعمان مفید. (۳۳۶-۴۱۳ ق)

۳۵- الاختصاص. محمد بن محمد بن نعمان مفید. (۳۳۶-۴۱۳ ق)

۳۶- رسالة المحکم والمتشابه. سید مرتضی. (۳۵۵-۴۳۶ ق)

۳۷- رجال. احمد بن علی نجاشی. (۳۷۲-۴۵۰ ق)

۳۸- الامالی. شیخ طوسی. (۳۸۵-۴۶۰ ق)

۳۹- تهذیب الاحکام. شیخ طوسی. (۳۸۵-۴۶۰ ق)

۴۰- الغیبة. شیخ طوسی. (۳۸۵-۴۶۰ ق)

۴۱- کنز الفوائد. ابو الفتح کراجکی. (؟-۴۹۹ ق)

قرن ششم

۴۲- روضة الواعظین. محمد بن فتال نیشابوری. (؟-۵۰۸ ق)

۴۳- مجمع البیان. فضل بن حسن طبرسی. (حدود ۴۶۹-۵۴۸ ق)

۴۴- مکارم الاخلاق. حسن بن فضل طبرسی. (؟-۵۴۸ ق)

۴۵- الدعوات. سید فضل الله راوندی. (؟-۵۷۰ ق)

۴۶- مناقب آل ابيطالب علیهم السلام. ابن شهر آشوب. (۴۸۹-۵۸۸ ق)

۴۷- السرائر. محمد بن ادریس. (۵۴۳-۵۹۸ ق)

۴۸- جامع الاخبار. تاج الدین شعیری. (؟-؟)

قرن هفتم

۴۹- مشکاة الانوار فی غرر الاخبار. ابو الفضل علی طبرسی. (اوایل قرن هفتم)

۵۰- تنبیه الخواطر. ورام بن ابی فراس. (؟- ۶۰۵ ق)

۵۱- امان من اخطار الاسفار والزمان. سید علی بن طاووس. (۵۸۹- ۶۴۴ ق)

۵۲- اقبال الاعمال. سید علی بن طاووس. (۵۸۹- ۶۴۴ ق)

۵۳- کشف الغمة. علی بن عیسی اربلی. (؟- ۶۹۳ ق)

۵۴- بشارة المصطفی. عماد الدین طبری (؟- زنده در ۶۹۸ ق)

قرن نهم

۵۵- عدة الداعی ونجاح الساعی. ابن فهد حلی. (۷۵۷- ۸۴۱ ق)

۵۶- ارشاد القلوب. حسن بن ابی الحسن دیلمی. (؟- ۸۴۱ ق)

قرن دهم

۵۷- عوالی اللثالی. محمد بن علی بن ابراهیم احسائی. (حدود ۸۴۰- زنده در ۹۰۲ ق)

۵۸- جنة الامان الواقية. ابراهیم بن علی کفعمی. (۸۶۴- ۹۰۵ ق)

۵۹- المصباح. ابراهیم بن علی کفعمی. (۸۶۴- ۹۰۵ ق)

قرن دوازدهم

۶۰- وسائل الشیعة الى تحصیل مسائل الشریعة. محمد بن حسن بن محمد حر عاملی.

(۱۰۳۳- ۱۱۰۴ ق)

۶۱- مدینه معاجز. سید هاشم بحرانی. (حدود ۱۰۵۰- ۱۱۰۷ یا ۱۱۰۹ ق)

۶۲- بحار الانوار. محمد باقر مجلسی. (۱۰۳۷- ۱۱۱۱ ق)

قرن چهاردهم

۶۳- مستدرک الوسائل. میرزا حسین نوری طبرسی. (۱۲۵۴- ۱۳۲۰ ق)

۶۴- جامع احادیث الشیعه. حاج سید حسین بروجردی. (۱۲۹۲- ۱۳۸۰ ق)

آشنایی با مؤلفان جامع احادیث الشیعه جلد ۲۱

قرن سوم

۱- نصر بن مزاحم (۱۲۰-۲۱۲ق)

ابوالفضل نصر بن مزاحم بن سیار منقری. تاریخ نگار توانا و راوی موثق شیعه. در کوفه زاده شد و روزگار خود را در بغداد سپری کرد و در محضر اساتید آن دوره، سفیان ثوری، شعبه بن حجاج، حبیب بن حسان، عبدالعزیز بن سیاه و... دانش آموخت. خطیب بغدادی در تاریخ بغداد، وی را به عنوان یکی از شخصیت های علمی بغداد نام برده است. وی در بغداد درگذشت. تألیفات او بسیار است که چند نمونه آورده شد. از تألیفات وی:

۱- وقعة صفین

۲- وثاقت و اعتبار

۳- المناقب

۴- مقتل حسین بن علی علیه السلام و...

۲- برقی (؟-۲۷۴ یا ۲۸۰ق)

ابو جعفر احمد بن محمد بن خالد بن عبدالرحمن بن محمد بن علی. عالم و محدث شیعه، اصالتاً کوفی بود و نیاکانش در آن دیار زندگی می کردند و چون یوسف بن علی والی عراق محمد بن علی جد اعلای برقی را که از هواداران زید بن علی بن حسین علیه السلام بود، دستگیر و به شهادت رساند، به ناچار عبدالرحمن و پسرش خالد به ایران گریختند و در برقه رود قم (ظاهراً رودخانه بیرقون) جایگیر شدند.

از زادروز وی اطلاعی در دست نیست اما احتمالاً در قم زاده شده است. وی عصر چند تن از ائمه اطهار علیهم السلام را درک کرده و از ایشان حدیث آورده است.

شیخ طوسی وی را در شمار یاران امام جواد و هادی علیه السلام قرار داده بنابراین می توان گفت نخستین استادان وی، ایشان بودند.

چون از احادیث مرسل و ضعیف روایت می کرد، چندی مورد طعن فقها قرار گرفت که یکی از آنها شیخ، ربیس و فقیه قم احمد بن عیسی بود که وی را از قم راند و پس از مدتی پشیمان شد و پوزش خواست و وی را بازگرداند.

شاگردانی که در محضرش بودند: محمد بن حسن صفار، علی بن حسین سعدآبادی، محمد بن جعفر بن بطه، علی بن ابراهیم قمی، سعد بن عبدالله اشعری و...

وی تألیفات بسیاری داشته که بیشتر آنها را نیز به المحاسن نامگذاری می کرده و در حقیقت مجموعه ای از علوم قرآنی، حدیث و فقه بوده و گزاف نیست که آن را دایرة المعارف بدانیم که تنها یک سوم آن باقی مانده است.

برقی در قم درگذشت و همانجا به خاک سپرده شد.

از تألیفات وی:

۱- المحاسن

۲- الرجال

۳- ابراهیم بن محمد ثقفی کوفی (؟- ۲۸۳ ق)

ابو اسحاق ابراهیم ثقفی کوفی اصفهانی از شیعیان عالم و صاحب تألیف قرن سوم هجری است. ابوالفرج محمد بن اسحاق معروف به ابن ندیم در کتاب الفهرست او را از ثقات علماء و مصنفین معرفی کرده است.

شیخ طوسی در کتاب الفهرست، اصل او را کوفی دانسته و برای او مصنفات زیادی نقل کرده است. ابراهیم ثقفی از احفاد سعید بن مسعود، عموی مختار ثقفی است که امیر المؤمنین علیه السلام او را والی مداین کرده بود و در زمان امام حسن علیه السلام نیز والی بود. هنگامی که جراح بن سنان در مظلّم سابط مداین امام حسن علیه السلام را

زخمی کرد امام علیه السلام بر سعید بن مسعود وارد شد و او طیب آورد تا زخم امام علیه السلام را مداوا کند.

از تألیفات وی:

۱- المغازی

۲- الغارات

۳- المعرفة

۴- الجامع الكبير فی الفقه

۴- محمد بن مسعود عیاشی (؟- حدود ۳۲۰ ق)

ابونصر محمد بن مسعود بن محمد بن عیاشی سلمی سمرقندی کوفی معروف به عیاشی، از بزرگان فقهای شیعه امامیه و نظریه پردازان اندیشور اسلامی. یگانه روزگار خود در علوم گوناگون، فاضل، مفسر، محدث و ادیب بود. وی در ۲۶۰ ق به عراق وارد شد و در آغاز از اهل سنت بود اما با مطالعه دقیق بر فقه جعفری به تشیع روی آورد و از سرآمدان روزگار خود شد و تمام دارایی خود را صرف و وقف تشیع کرد.

۵- علی بن ابراهیم قمی (؟- ۳۲۹ ق)

شیخ ابوالحسن علی بن ابراهیم بن هاشم قمی مشهور به شیخ اقدم از بزرگان و موثقین حدیث و فقه، از مفسران بزرگ شیعه در قرن سوم و چهارم هجری. او فرزند ابراهیم بن هاشم قمی از علما و مشایخ بزرگ شیعه است و زمان دو امام معصوم (امام هادی و امام حسن عسکری علیهما السلام) را درک کرده است. وی تا سال ۳۰۷ قمری زنده بود. محمد بن یعقوب کلینی از علی بن ابراهیم روایت کرده است. وی اولین کسی است که احادیث کوفیین را در قم رواج داد. او در اواسط عمر و یا به نقل بعضی ها در اواخر عمر نابینا شد.

از تألیفات وی:

- ۱- التفسیر
- ۲- الناسخ و المنسوخ
- ۳- قرب الاستاد
- ۴- الشرائع
- ۵- الحيض
- ۶- التوحيد والشرك
- ۷- المغازی
- ۸- الانبياء و...

۶- شیخ کلینی (؟ - ۳۲۹ ق)

ابوجعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی، فقیه، محدث بزرگ شیعه، یکی از مؤلفان کتب اربعه.

وی در دهی از کلین (فشافویه) در ۳۸ کیلومتری ری و در خانه‌ای روشن به نور محبت و معرفت اهل بیت علیهم‌السلام زاده شد. پدر وی یعقوب بن اسحاق، آموزش فرزند خود کلینی را از همان دوران کودکی برعهده گرفت و به علم و عمل آراست. آرامگاه پدر وی در روستای کلین - نزدیک حسن آباد شهری - مدت‌هاست که زیارتگاه شیعیان است.

دایی وی علّان که خود محدث و دانشمند بزرگی بود، پس از پدر استادی کلینی را بر عهده گرفت و در تربیت وی نقش بسزایی داشت. علّان در سفر حج و در راه زیارت خانه خدا به شهادت رسید. پس از گذراندن نوجوانی، کلینی برای کسب دانش به ری رهسپار شد و آنجا با اندیشه‌ها و نظرات فرقه‌هایی چون اسماعیلیه و مذهب‌های چون شافعی، حنفی و شیعی مستقیماً آشنا شد. در آنجا بود که ضمن تحصیل پی برد حرکت‌هایی، تشیع را از مسیر خود منحرف کرده و درمان آن را بازگشت به فرموده‌های مبارک اهل بیت علیهم‌السلام

دانست. این شروعی بود برای ثبت و ضبط احادیث حضرات معصومین علیهم السلام که در این راستا ابوالحسن محمد بن اسدی کوفی نخستین استاد او در فراگیری احادیث بود. دوره کلینی را باید «دوره حدیث» نامید زیرا آغازگر جنبشی برای یافتن، شنیدن و نگاشتن احادیث و روایات شده بود.

وی برای گردآوری احادیث و روایات به قم رهسپار شد و در محضر استاد با فضل و دانش احمد بن محمد بن عیسی اشعری و پس از آن شاگرد امام حسن عسکری علیه السلام، احمد بن ادریس قمی معروف به «معلم» شاگردی کرد و استاد گرانقدر عبدالله بن جعفر حمیری صاحب قرب الاسناد را نیز درک کرد و بهره برد و از آنجا به کوفه رفت و آنجا نیز به کسب دانش پرداخت.

وی در امانت، عدالت، تقوا، فضیلت، حفظ و ضبط احادیث آنچنان سرآمد روزگار خود شد که شیعه و سنی در اخذ فتوا به وی مراجعه می کردند و به اندازه ای مورد وثوق هر دو مذهب بود که «ثقة الاسلام» و «شیخ المشایخ» لقب گرفت.

کلینی نخستین محدثی است که در میان امامیه به گردآوری و نظم و ترتیب احادیث شیعه پرداخت. پیش از اقدام وی، تنها اصول ادرعماه وجود داشت و شیعه بدان ها رجوع می کردند که با اثر خود، کافی (اصول، فروع و روضه) نقش و رد پای شیعه را زیباتر و استوارتر کرد.

شاگردانی که در نزد وی آموختند، ابن ابی رافع، احمد بن احمد کاتب کوفی، جعفر بن محمد قولویه قمی، محمد بن ابراهیم نعمانی معروف به ابن زینب و... بودند.

وی در سال «تثائر نجوم» سالی که ستارگان فرو ریخت، درگذشت. دانشمند نامی بغداد ابوقیراط بر جنازه این محدث بزرگ شیعه نماز گزارد و در «باب کوفه» بغداد به خاک سپرده شد.

از تألیفات وی:

۱- کافی

۲- کتاب رجال

۳- رد بر قرامطه

۴- رسائل ائمه علیهم السلام

۵- تعبیر الرؤیا (تفسیر الرؤیا)

۷- کشی (؟ - حدود ۳۴۰ ق)

ابو عمرو و محمد بن عمر بن عبدالعزیز کشی، فقیه، رجالی و عالم بزرگ شیعه. انتساب کشی به منطقه «کشی» از نواحی سمرقند برمی گردد. نجاشی وی را ثقه و مورد اعتماد می داند و می گوید: «از ضعفا بسیار روایت کرده است.» وی از ملازمان عیاشی بود. در خانه عیاشی که کشتزار اهل دانش بود، فارغ التحصیل شد. کشی، آگاه به اخبار و رجال و بسیار گرانمایه و از دوستان صمیمی شیخ کلینی بود و تقریباً استادان و شاگردان آن دو بزرگوار یکی بودند.

اساتید وی محمد بن مسعود عیاشی سمرقندی، محمد بن قولویه قمی، ابواسحاق ابراهیم بن نصیر کشی (برادرش) و... بودند.

شاگردانی که در نزد وی آموختند: جعفر بن محمد بن قولویه قمی صاحب کتاب کامل الزیارات، هارون بن موسی تلکبری، ابواحمد حیدر بن محمد بن نعیم سمرقندی. از خاکجای وی اطلاعی در دست نیست. از تألیفات وی:

۱- الرجال یا معرفة الناقلين عن الائمة الصادقين

۸- علی بن حسین مسعودی (؟ - ۳۴۶ ق)

علی بن حسین مسعودی تاریخ نویس، جغرافی دان، دانشمند و جهانگرد بغدادی. نام کامل وی ابوالحسن علی بن حسین مسعودی معتزلی شافعی است. نسب وی به عبدالله بن

مسعود یکی از یاران برجسته پیامبر اسلام می‌رسد. وی در بغداد دیده به جهان گشود و تعالیم را در زادگاه خود فرا گرفت. در نوجوانی راه سفر و جهانگردی پیشه گرفت. در این جهانگردی دور و دراز و پر رنج در آن گاه که سفر بر روی چهارپایان از قبیل اسب، الاغ، استر و شتر بود وی از بعضی از سرزمین‌های شناخته شده دوران خود دیدن می‌کند. سرانجام در سفری که به مصر داشته در شهر فسطاط مصر دارفانی را بدرود می‌گوید و در همانجا به خاک سپرده می‌شود. مسعودی تألیفات گوناگونی داشته است که متأسفانه بیشتر آنها گم و یا نابوده شده است. یکی از مهم‌ترین این تألیفات کتابی به نام اخبار الزمان و من اباده الحدثان بوده است. این کتاب در ۳۰ مجلد بوده که متأسفانه در حال حاضر فقط یک جلد از آن باقی مانده است.

از تألیفات وی:

۱- مروج الذهب

۲- التنبيه والاشراف

۳- ذخائر العلوم و ماکان فی سالف الدهور

۴- الرسائل والاستذکار لما فی مر فی سالف الاعصار

۵- التاريخ فی اخبار الامم من العرب و العجم

۶- خزائن الملك و سر العالمين

۷- القضايا و التجارب

۸- المقالات فی اصول الديانات

۹- الاستبصار فی الاثمة

۱۰- السیاحة المدنیة فی السیاسة و الاجتماع

۱۱- اخبار الخوارج

۱۲- البیان فی اسماء الاثمة

۱۳- الابانة فی اصول الديانة

۱۴- المسائل والعلل فی المذاهب والملل

۱۵- سر الحیاة

۱۶- کتاب الاوسط

۱۷- اخبار الزمان

۹- نعمان بن محمد تمیمی (۲۵۹-۳۶۳ ق)

ابوحنیفه نعمان بن محمد بن منصور بن احمد بن حیون تمیمی مغربی. دانشمند بزرگ اسماعیلیه.

در مغرب زاده شد. در آغاز، پیرو مذهب مالکی بود ولی تغییر مذهب داد و شیعه اسماعیلیه شد. او از بنیانگذاران مذهب اسماعیلیه و قانونگذار آن بود. به بسیاری از خلفای فاطمی خدمت کرد (المهدی بالله، القائم بامرالله، المنصور بالله) و در دوران فخرالدین خلیفه چهارم به مقام قاضی القضاة و داعی الدعوات رسید. مؤلفان شیعه به او «ابوحنیفه شیعی» می‌گویند.

از تألیفات وی:

۱- دعائم الاسلام

۲- شرح الاخبار

۳- اساس التاویل

۴- افتتاح الدعوه

۵- مفاتیح النعمه

۶- الايضاح

۷- الینبوع

۸- المجالس و المسائرات

۱۰- جعفر بن محمد بن قولویه قمی (؟-۳۶۸ق)

شیخ ابوالقاسم، جعفر بن محمد بن جعفر بن موسی بن مسرور بن قولویه قمی، از برجسته‌ترین چهره‌های راویان شیعه در قرن چهارم هجری است. وی در شهر قم، شهر شیفتگان خاندان رسالت و در خانواده‌ای اهل علم و تقوا چشم به دنیا گشود. وی یکی از بهترین شاگردان محمد بن یعقوب کلینی و از برجسته‌ترین مشایخ شیخ مفید به شمار می‌آید. او از بارزترین چهره‌های علمی دوران خود بوده و روایات او در طول هزار سال پیوسته در مجموعه‌های روایی بزرگ شیعه نقل شده و به آن استناد می‌شود. شیخ ابوالقاسم جعفر بن قولویه قمی از همان کودکی مهر به محمد و آل محمد را از خانواده خود آموخت و به فراگیری علم و دانش در محضر درس پدر و برادرش که از راویان بزرگ شیعه به شمار می‌آمدند مشغول شد. او در محضر بسیاری از بزرگان شیعه شاگردی کرد تا خود نیز یکی از چهره‌های درخشان علم و فقاقت گردید.

از جمله اساتید وی پدر بزرگوارش، محمد بن جعفر بن قولویه، برادرش علی بن محمد بن جعفر بن قولویه، محمد بن یعقوب کلینی، محمد بن حسن صفار، ابن بابویه (پدر شیخ صدوق)، محمد بن حسن بن ولید، محمد بن حسن بن علی بن مهزیار، محمد بن عبدالله حمیری، محمد بن حسن جوهری، محمد بن احمد مصری بود.

شیخ ابوالقاسم جعفر بن قولویه قمی پس از کسب معارف دینی در حوزه‌های مختلف اسلامی خود را معطوف تربیت شاگردان بسیاری نمود.

شیخ ابوالقاسم جعفر بن قولویه قمی ضمن تربیت شاگردان متعدد دست به تألیف آثار متعدد در حوزه علوم اسلامی زده است. شیخ طوسی در کتاب فهرست درباره او چنین می‌گوید: «ابوالقاسم، جعفر بن محمد بن قولویه قمی، شخصیتی مورد اطمینان و دارای تألیفات فراوان به تعداد باب‌های فقه می‌باشد.» شخصیت‌های فراوانی از محضر شیخ ابوالقاسم جعفر بن قولویه قمی بهره برده‌اند از جمله: شیخ مفید، حسین بن عبیدالله

غضائری، احمد بن عبدون، تلعبری، محمد بن سلیم صابونی.

ابن قولویه پس از عمری تلاش در حوزه معارف اسلامی در سال ۳۶۸ ق چشم از دنیا فرو بست.

از تألیفات وی:

۱- الاضاحی

۲- الجمعة و الجمعة

۳- الرضاع

۴- الصداق

۵- الصلاة

۶- قیام اللیل

۷- کامل الزیارات

۸- مداواة الجسد

۱۱- محمد بن ابراهیم نعمانی (؟- ۳۸۰ ق)

ابن ابی زینب، محدث عالی مقام از مفاخر دانشمندان دارای عظمت قدر، شرافت منزلت، اعتقادی درست و احادیث بسیار است. در ایران و عراق از مشایخ بزرگ شیعه استماع حدیث نموده است. او بیشتر علم خود را از محضر مرحوم ثقة الاسلام کلینی اخذ کرده و به عنوان کاتب کلینی بوده است. وی برای کسب علم مسافرت‌های زیادی را به شهرهای مختلف از جمله شام، کوفه، مدینه، اردن و... انجام داده است. از جمله اساتید وی: کلینی، ابوالقاسم موسی بن محمد اشعری، ابن عقده کوفی، محمد بن همام و... بوده‌اند. ایشان در ماه رمضان در میافا رقین (از شهرهای دیاربکر و شمال عراق) وفات یافتند. جنازه او را بنابه وصیتش به نجف اشرف حمل کردند و در جوار امام علی (ع) به خاک سپردند.